

РЕЦЕНЗИЯ

ОТ ПРОФ. Д.Ф.Н. СТИЛИЯН ЙОТОВ ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД
НА ЛИДИЯ БОЯНОВА КОНДОВА НА ТЕМА:

ЛАЙБНИЦ И ПРОБЛЕМЪТ ЗА ОРГАНИЧНОТО ТЯЛО

ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН “ДОКТОР” ПО
ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ – 2.3. ФИЛОСОФИЯ
(ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА. НЕМСКА КЛАСИЧЕСКА ФИЛОСОФИЯ)

I. Данни за дисертанта. Лидия Кондова притежава бакалавърска и магистърска степени по философия от Софийски университет „Св. Климент Охридски” (СУ), придобити съответно през 2013 и 2014 г. Наред с това има специализация и опит като редактор. В периода след 2015 г. досега е хоноруван асистент по немска класическа философия в СУ.

II. Данни за докторантурата. Лидия Кондова е зачислена като редовен докторант по Немска класическа философия в СУ през 2015 г. в следствие на спечелен конкурс. По време на докторантурата си е изпълнила всички нормативни изисквания и задачите, поставени от научния ѝ ръководител. Във връзка с изследванията си специализира в Германия, в университета в Бон. През 2017 г. е отчислена предсрочно с право на защита. Дисертационния си труд представи за предварително обсъждане и го защити убедително пред преподавателския състав на катедра „История на философията” на СУ. Окончателната версия на текста е съобразена с направените препоръки. При реализирането на дисертацията няма допуснати нарушения. Нямам съмнения, че разработката е извършена самостоятелно от дисертанта.

III. Данни за дисертацията и автореферата.

Настоящата дисертация е резултат от реализацията на един траен и целенасочен изследователски интерес, заслужаващ специално внимание. В бакалавърската си теза (2013) Кондова прави сравнение между Лайбницовото понятие за монада и Кантовото – за ноумен, а година по-късно предлага критически анализ и преценка на Лайбницовите доказателства за същността, съществуването и плурализма на субстанцията. Тези две работи предшестват докторантския проект, но в никакъв случай не са негова неразгърната версия. В тях е налице справяне със задачи, с които се цели извървяването на определени пътища докрай, за да се потърсят съвсем друга перспектива и друг фокус, през които да се интерпретира сърцевината на Лайбницовата философия. Ако преди усилията са били посветени на изцяло метафизическото измерение в тази

философия – на монадите, то сега на преден план излиза друго равнище на реалността – органичното тяло; и в него докторантката търси принципите за своеобразната му самостоятелност и законите, които го управляват. По този начин цялата концепция на Лайбниц за света получава нов, оригинален и в немалка степен радикално друг прочит.

По своя *характер* дисертацията на Лидия Кондова съчетава историко-философски, систематичен и концептуален подход, от една страна, като интерпретира множество, включително от наскоро транскибираните текстове на Лайбниц, от друга страна, като изследва смисъла, обема и ролята на – централното за нея – понятие „органично тяло” в структурата на Лайбницовата философия и, освен това, като съпоставя възгледите на Лайбниц с тези на съвременниците му. В *технически план* изложението е организирано и представено, бих казал, в компактен обем, с ясна и донякъде симетрична структура, в която акцентите и резултатите от отделните глави изпъкват отчетливо. Тази стилистика, определено, напомня познатата ни в много от текстовете на самия Лайбниц, но не е дразнеща или маниерна, а предлага иманентно и критично вживяване. Понятийният апарат в началото на дисертацията не е носталгичен жест към методиката на отминала епоха, а евристичен подход, с чиято помощ всеки читател може да разполага с набор от инструменти, позволяващи исторически адекватна, диференцирана по степени на конкретност, чувствителна към средата употреба. *Темата* на изследването е изведена и поместена в контекста на значими международни постижения и най-актуални тенденции, чертаещи прелом в схващанията за Лайбницовия идеализъм през последните трийсет години. Дисертацията си поставя за *цел*, през призмата на понятието „органично тяло” да потърси и обоснове друг ключ за цялостно пренареждане на компонентните от Лайбницовата теория, и в тази връзка издига *тезата*, че предложената интерпретация е по-консистентна от традиционните, в които много често се стига до парадокси, че е в съзвучие с нагласите на учените от XVIII в., занимаващи се с живата природа, че ни дава възможност и днес да виждаме в някои от най-причудливите схващания на Лайбниц актуален събеседник и партньор. При разгръщането на доказателствата са взети предвид основни влиятелни позиции, което е видно и от цитиранията под линия, и от литературата в края на текста. Съгласно служебните данни дисертацията се състои от увод, теоретически обзор, три глави и заключение, изложена е на 224 (нестандартни) стр. и се съпътства от библиография, включваща 225 заглавия на български, английски, френски, немски, латински и руски езици. Авторефератът представя коректно и пълно основните моменти в дисертацията,

а самопреценката за приносните моменти е акцентира ясно върху достиженията на всяко от равнищата на изследването.

Езикът на Кондова е прецизен, но достъпен, стремящ се да стига до точни разграничения и дефиниции, а изводите ѝ са ясни и убедителни, в постоянна връзка помежду им. Цялото изложение е издържано в единен стил, при който отделните етапи на дискусия и аргументация са рамкирани с повдигане на конкретни въпроси и с извеждане на заключения. Терминологията, с която си служи, си дава сметка за епохите и режимите на употреба и е адекватна на 300 годишната рецепция на едно велико, но все още непознато изцяло и загадъчно дело.

Актуалността на изследването изпъква специално в *теоретичния обзор*, заемащ около 30 стр. от текста (или $\frac{1}{2}$ от обема на всяка от главите). В него се поставя въпроса за *равнищата на реалност* в концепцията на Лайбниц и за *критериите*, обособяващи тези равнища. Ясно е, че решенията на този въпрос зависят от схващането за противоположността между субстанцията и производните ѝ неща. И докато според преобладаващите интерпретации акцентът върху нематериалните субстанции превръща всичко останало – физическия свят и математическите предмети – във „феномени“, в нещо несамостоятелно или абстрактно, то цяла поредица съвременни учени обръщат внимание на междинните равнища на битието, претендиращи за самостоятелност и устойчивост. Фактически, привиждането на *простота в единството* или удържането на *разлика между тези критерии* разделя на два лагера поддръжниците на идеалистическия или на реалистическия прочит на Лайбниц.

Кондова познава добре развитието на класическата и на по-новата тенденции и определено споделя нагласите на втората. Но вместо да я проследява в детайли, тя предпочита да я стилизира с помощта на типология и да подреди десет представителни схващания върху скала на напрежение между полярни позиции. Това, само по себе си е интерпретативно и оценъчно постижение. Защото разкрива, в каква степен тя познава необятното творчество на Лайбниц и се ориентира в многообразието от нюанси в схващанията на неговите критици. На този фон убедително заключава, че едно по-задълбочено вглеждане в „органичното тяло“ и евентуално преразглеждане на статуса на простите субстанции би могло да предложи по-задоволителен резултат в полза на реалистичната позиция. Обзорът подготвя почвата за същинската част на изследването като изтъква нуждата от преосмисляне на ролята на концепции като хилеморфизмът или динамиката, на понятия като агрегат или живо същество, но най-вече на идеите за вложени структури или за машини на природата.

Първа глава е посветена на *единството*, характерно за органичното тяло, и се състои от две части, посветени съответно на неговия формален (организиращ) и на неговия материален (изграждащ) аспект. Освен обсъждане на абстрактно равнище Кондова изрично посочва, че става дума за взаимодействие между равнища на онтология и на анатомия. Тази част от дисертацията е от решаващо значение за останалата. И в нея убедително се показва, че за Лайбниц *доказването на възможни хипотези вече има научна стойност*, възможните истини имат значение и роля без да са елемент на действителността. Благодарение на това, многообразието на теоретичните опити на Лайбниц позволява своеобразно историческо и дори логическо съжителство на приемливи хипотези. Особено ако приемем, че това съвместяване се управлява от по-мекия принцип на достатъчното основание, а не от по-строгия на противоречието. Така още на най-абстрактно равнище на анализа идеите за несътворена и за сътворени субстанции, за монади (т.е. нетелесни) и за телесни субстанции престават да изглеждат взаимоизключващи се. Постепенно кристализира и работната теза, че проблемите, с които се сблъсква Лайбниц, го карат да постулира необходимостта от съществуване на нетелесни субстанции, но и че някакъв вид телесни субстанции са в състояние сякаш да удовлетворят критерия за единство, присъщ на нетелесните. Това решение, разбира се, наподобява на Кантовото, в което идеите на чистия разум имат регулативна роля, докато самото им познание е невъзможно или сурогатно. Заслугата на дисертантката е в това, че предлага серия от аргументи в полза именно на това решение, тъй като в противния случай се диагностицира обяснителна немощ за връзката между монадите и телата. Което не значи, че тя предпочита прагматичната ефективност пред консистентността в познанието.

Затова се спира специално на Лайбницовите опровержения на механистичните, атомистките или математически обяснения за света. Заради безкрайната актуална делимост на телата те не могат да обосноват нито единството като иманентен принцип на действителността, нито валидността на принципа на тъждеството на неразличимите, т.е. истинската индивидуалност на съществуващите неща. Поради което Лайбниц се вижда принуден да постулира измерението на монадите, които да спрат регреса на делимостта и да придадат вътрешна и качествена идентичност на отделните неща.

Кондова обаче не спира до тук, а чрез позоваване на Лайбницови формулировки и чрез собствени интерпретации, първо, посочва че традицията на хилеморфизма – проявата на субстанциалните форми чрез материя – не била изоставена напълно, второ, че много от текстовете позволяват да видим ролята на „химически” или дори на

„биологически“ атоми. Въпреки че са делими, те са по своеобразен начин устойчиви и неунищожими, а вътрешните им зависимости както и тези помежду им е чрез вложени една в друга многослойни структури с доминиращ център на управление.

Всичко това поражда напрежение между две онтологии – метафизическа и органична. То обаче престава да е взривоопасно, ако приемем, че метафизиката е абстрактно, идеализиращо схващане за *основанията на действителността* (затова в него единството изглежда и просто, и безмерно), докато светът на самоорганизиращите се системи е реален, въплътен в пространствено времеви материални образувания, а познанието му – конкретно, посветено на *проявата и реализацията на силови центрове* (затова тук и единството е комплексно, но оразмерено). Впрочем, в подкрепа на това разбиране Лайбниц изрично посочва, че „местата“ не са тъждествени с частите на пространството (затова са неподвластни на деленето) и не могат да се мислят без връзка с някаква материя.

След като органичното тяло е легитимирано със статуса на (телесна) субстанция, в останалата част на първа глава Кондова уплътнява съдържанието му чрез анализ на анатомичните му характеристики. Особено силно впечатление правят предложенията ѝ относно разликите между аграгатни и органични форми на телесно единство, които надгражда върху резултатите от значимите изследвания на Фишан и Нахтоми.

Втора глава е посветена на *активността*, присъща на органичното тяло, и се състои от две части, посветени съответно на нейния формален (динамичен и телеологичен) и на нейния материален (физиологичен и поведенчески) аспект. Тук Кондова демонстрира безспорно умение да резюмира едно от най-силните постижения на Лайбниц в науката на новото време – учението му за динамиката, което показва, че познава и тази част от философията и общата му теория, и много удачно онагледява таксономията на силите (стр. 98). Това ѝ позволява да предложи силни аргументи в полза на идеята за различна силова организация в (органичните) тела-субстанции и в телата-агрегати. По сходен начин нарастващата сложност и йерархия на равнищата на организация на органичните тела са разгледани като проблемна ситуация, за чието справяне се очертава като подходяща хипотезата за иманентна телеология, чрез която доминантата няма да позволи разнотой на силите, а ще им предложи „програма“ за единодействие. И ако в първа глава Кондова оправдава нуждата от понятие за телесна субстанция и за органично тяло и поради ограниченост на познанието ни – кантиански (стр. 61), тук, във втора глава ролята на това понятие се оправдава – окамиски – заради демистифицирането на телеологията в света.

Що се отнася до схващанията на Лайбниц за физиологията и етологията на живите организми, дисертацията предлага предимно иманентен анализ, реконструкция на тяхното своеобразие. Това съответства на историко-философския профил на изследването, затова следва да се отбележи като достижение и внимателното позициониране на Лайбниц между лагерите на механицистите и на виталистите, както и очертаването на собствената му защита на хипотезата за квази-вечно движение в органичния свят, осъществявано чрез неговите четири специфични форми – самозахранване, самоподдържане, самодвижение, възпроизвеждане (стр. 119-129). И сякаш за да не надделее материалистичният момент в обмена на енергия, той е балансиран и с този на обмена на информация, което от своя страна преплита физиологията с етологията в съществуването на организмите.

Специално обаче следва да се изтъкне, че на това място Лидия Кондова включва специален раздел, в който взема отношение към възгледите на Лайбниц от гледната точка на съвременната биология. Така в немалка степен наивните идеи в теорията му за квази-вечното движение се оказват предизвикателство пред картина за света, в която за определено време господстват изводите от термодинамиката.

Трета глава е посветена на *познаваемостта* на органичното тяло и се състои от две части, посветени съответно на философия на медицината и на приложната медицина. Мястото ѝ в дисертацията се обосновава в духа на Лайбницовото схващане за единна система на знанието и за връзката между теория и практика, но и в контекста на развитието на самата медицина в ранната модерност. Освен това интересът на Кондова е в синхрон с този на други изследователи – например на Рафаеле Андро, чиито публикации излязоха след като дисертацията беше изготвена.

Характерен за настоящия подход е философският акцент върху *хολизма*, който задължава медицината да се отнася към органичното тяло в неговата цялост, а не да третира в случай на нужда отделна негова част. В светлината на тази теоретична нагласа са и изводите за медицинската практика и методология, но също така в посока на разширяването ѝ в полето на отношение към останалия жив свят и на екологията. В резултат на това образът на Лайбниц като учен престава да носи чертите на абстрактния теоретик и се доближава до модела на изследователя, ангажиран с благого на хората, загрижен за ефективността на познанието, устояващ свободата на мисленето.

В *заключението* се утвърждава тезата, че представата ни за делото на Лайбниц предстои да се развива, доуточнява и навярно променя, в подкрепа на която е промененият климат на проучванията, предизвикан с публикациите на нови текстове от

архивите. В този смисъл опитът на Кондова се вписва във вълната от интерпретации, предлагащи алтернативен прочит на смисъла, мястото и ролята на телесната субстанция и най-вече на органичното тяло във философската система на Лайбниц. И тя с право заявява самочувствието си, че нейното изследване има забележимо място в това общо начинание.

То се вижда най-ясно в общия извод за ролята на метакатегорията „живот” в цялостната философия на Лайбниц. Но изпъква и в добавките към названията на всяка от двете части на трите глави. Тези разширения са максимално синтезиран, почти фигуративен израз на резултата от всеки етап на изследването, илюстрация на реформата в проекта на модерността, науката да не потвърждава, а да открива ново познание.

IV. Научни приноси. В моята преценка за приносите на дисертацията ще добавя, че в синхрон с опитите за по-реалистична интерпретация на Лайбницовото разбиране за същността на физическия свят и напълно самостоятелно Лидия Кондова

- успява да пренесе акцента от понятия като „химически атомизъм” и „телесна субстанция” върху това за „органично тяло”;

- да предложи серия от силни аргументи, че то удовлетворява всички критерии за субстанциалност във философията на Лайбниц и

- че то се вписва адекватно в стремежите за обособяване на биологичното познание през XVII и XVIII в.

V. Забележки и въпроси. Ако има нещо, което ме смущава в дисертацията на Лидия Кондова, това е заявената от нея валидност на „принципа на хомогенността” във философията на Лайбниц и по-специално във връзка с обясненото на критерия за материално единство на субстанцията (вж. стр. 23, 67, 73-74, 85, 88, 176, 198). В текста става дума най-често за отношение между части и цяло, но също така за близост между хора и животни, както и за близост по ранг. Приведени са и цитати на самия Лайбниц, в които обаче изпъква смисъл за *функционална устойчивост* във времето (от тук и сега към навсякъде и винаги) или в пространството (от близко към далечно). В чисто семантичен план можем да разбираме под хомогенност, според случая, както еднородност, така и равноценност. А в концептуален план привърженици на хомогенността са механицисти, атомисти, но и виталисти. Какво е специфичното за хомогенността при Лайбниц? Има ли място за прочит, в който да е възможно тълкуване на единството и в контекстите и режимите на хетерогенност?

Още нещо, провокирано навярно от ярката фраза на Делъоз и Гатари „тяло без органи”. В дисертацията при употребата на понятия като „организъм” и „органично тяло” изпъква по-силно смисълът на единството (в порядъка на света или при одушевеността на индивида), а по-слабо – диференцираните роли на органите. А и когато става дума по-специално за тях, по-важна е сякаш общата им цел. Ако сравним обаче Лайбниц със Спиноза или Бъркли, не прави ли впечатление, че телата при тях освен че са несубстанциални са най-вече „без органи”? В този смисъл бих се радвал, ако Кондова посочи, има ли някакъв преломен момент, след който органите на живото тяло започват да провокират мисленето на Лайбниц? Свързан ли е той с някакво чуждо влияние? А във връзка с неговата идея за принципа на квази-вечното движение на живота склонна ли е да види връзка с ролята на органите в тялото и на органелите в клетката (както и с разликата между тъкани и органи) за които говори биологията след края на XIX в.? Подценената роля на органите не е ли сляпо петно и в традиционните схващания на Лайбниц като идеалист? Защото застъпниците им не обръщат внимание, че перцепциите на собствените органи не са така чужди като тези на останалите външни тела, защото повече или по-малко се управляват от общо желание (апетит).

И ако погледнем на тези двата момента – на хомогенността и на спецификацията – като на (логически) принципи, не може да не си зададем въпроса: Има ли нещо – трети принцип, който да ги обединява? Това е въпрос, който, впрочем, си е задал и на който е дал отговор Кант в „Приложението” към трансценденталната диалектиката в *Критика на чистия разум*.

VI. Публикации, участия в научни форуми, отличия. Приложените справки позволяват да се види, че по време на докторантурата си Кондова е взела участие в пет научни форума, два от които международни, а един от тях – в чужбина, в Антверпен (Белгия). Във връзка с дисертацията си е направила преводи на Лайбниц, публикувани в забележително четири-езично издание на *Монадологията* (2016), както и превод на ключов текст на френския изследовател Мишел Фишан. Собствените ѝ публикации, представящи резултати от проучванията ѝ, са шест, две от които на английски. Те създават в достатъчна степен представа за основните резултати от изследването ѝ и позволяват на научната публика да си създаде мнение за постиженията ѝ.

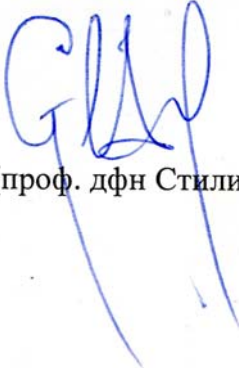
През 2017 г. Лидия Кондова бе отличена като Докторат на годината на СУ.

VII. Лични впечатления. В качеството си на преподавател в СУ съм имал възможността да се убедя в изследователските способности на Кондова още като студент. Изпитвал съм истинска радост, подкрепяйки я за академична награда като

бакалавър и като докторант, и гордост, че очакванията ми са се оправдали. Възхищавал съм се от неимоверната ѝ трудоспособност и отдаденост на проектите ѝ в областта на превода. В нейно лице съм срещал и продължавам да виждам колега, с когото да разисквам теми в пресечни области както на класическата философия, така и на съвременната наука и култура. Убеден съм, че Кондова притежава потенциал да работи в международни центрове, реализиращи публичен достъп до наследството на Лайбниц, но и се надявам бъдещите ѝ проекти да останат свързани с контекста на националните ни изследвания.

С Лидия Кондова нямам съвместни публикации.

VIII. Заключение. Като имам предвид изброените достойнства на дисертационния труд на Лидия Кондова, задълбочеността на познанията ѝ в областта на изследваната от нея тема и уменията ѝ в нея да откроява проблеми и да ги анализира философски – в исторически и системен план – давам своето положително становище и смятам, че журито трябва да присъди на докторанта научно-образователната степен “доктор”.

(проф. дфн Стилиян Йотов)

София, 20 април 2018 г.